

A magyar kettős alany, kettős tárgy és a finn participiumos szerkezetek

Harri MANTILA

1. Bevezető

Ez a cikk egy nagyobb kutatási vállalkozás része, amelyben a magyar nominális szerkezetek rendszerét vizsgálom kontrasztív szempontok alapján. Munkám szinkrón vizsgálat, a magyart és a finnt mint két modern irodalmi nyelvet veti egybe nyelvtörténeti fejtegetések nélkül. Tanulmányom másfelől beleilleszkedik egy magyar–finn kontrasztív kutatási tervbe is, amely 1988 őszén jött létre. A vállalkozás vezetői voltak Nyirkos István a Magyar Köztársaság Nagykövetsége Kulturális és Tudományos Központjának akkori vezetője, Szatmári István professzor, a Helsinki Egyetem akkori magyar vendégtanára, Heikki Paunonen és Alho Alhoniemi professzorok.

Az infinitivusok vizsgálatakor a magyar *ni*-képzős infinitivust, valamint a finn ún. I. infinitivust vetettem egybe. A finn nyelvtani hagyományok szerint négy vagy öt infinitivust szokás megkülönböztetni, véleményem szerint azonban csupán az I. infinitivus lativusi, azaz rövidebb alakja tekinthető igazi infinitivusnak. Az ún. II. és a III. infinitivusi formák a mondatban mindig határozói funkcióban használatosak, tehát inkább gerundiumnak nevezném őket. Az ún. IV. infinitivus használata annyira korlátozott, hogy inkább megkövesedett konstrukciónak tekinthető.

A magyar *ni*-képzős infinitivus – úgy tűnik – szintaktikailag tágabb értelmű a finn *(t)A ~ dA*-képzős ún. I. infinitivusnál. Az infinitivusnak ugyanis mindkét nyelvben elsősorban alanyi és tárgyi funkciója van, a magyar infinitivus ezenkívül még például határozóként is használatos mind mozgást jelentő, mind statikus igék

mellett, pl. *Nem játszani jöttem ide* (Bencédy et al. 1988, 329) 'En ole tullut tänne leikkimään'. A finnben ugyanis erre a szerepre különösen a gerundiumok, azaz az ún. III. infinitivus határozóragos formái alkalmasak.

A magyar infinitivus gyakrabban fordul elő mondattömörítő funkcióban, mint a finn I. infinitivus. A magyar nyelvtanok többek között a következő példákat hozzák, amelyekben a *ni*-képzős infinitivus a szerkezet állítmányát képviseli:

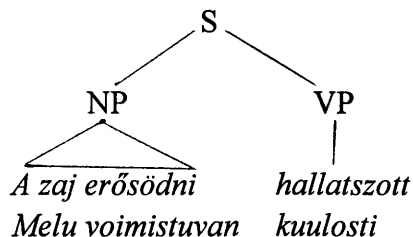
- A. 1. *A hajó menni látszott.* (MMNyR II, 115) 'Laiva näkyi menevän.'
- 2. *A zaj erősödni hallatszott.* (MMNyR II, 116) 'Melu kuulosti voimistuvan.'
- B. 1. *Látom a barátomat közeledni.* (Benkő-Imre 1972, 116) 'Näen ystäväni tulevan.'
- 2. *Gergelyt törökül hallja szólani.* (MMNyR II, 151) 'Hän kuulee Gergelyn puhuvan turkkia.'
- 3. *Hagytam a gyereket beszélni.* (Benkő-Imre 1972, 116) 'Annoin lapsen puhua.'

A magyar nyelvtanok szerint az A-csoport példamondataiban kettős alany van, amelyben mind az infinitivus, mind az általa kifejezett cselekvés végrehajtója együttesen alanya a vezérigének. A B-csoport példáiban az infinitivus és az általa kifejezett cselekvés végrehajtója együttesen tárgya a vezérigének. Ezt a szerkezetet nevezik kettős tárgynak. A finnben e szerkezeteknek gyakran participiumos szerkezetek felelnek meg, azaz olyan referatív mondatpótló szerkezetek, mint az előző példákból ki is derül. Jelen cikkemben a magyar kettős alany és kettős tárgy finn megfelelőinek különbségeit és egyező vonásait veszem szemügyre. A magyar mondatoknak a lehető legpontosabb finn szintaktikai és szemantikai ekvivalenseit, s nem a stilisztikailag legmegfelelőbb fordításait próbálom megtalálni (vö. Krzeszowski 1990, 147–148).

2. A kettős alany és az alanyi participiumos szerkezet

A magyar kettős alany általában a *látszik* 'näkyä, näyttää' igével használatos. Ritkábban előfordul akkor is, ha a vezérigé *hallik* vagy *hallatszik* 'kuulua, kuulostaa', néha pedig az *érzik* 'tuntua' igével is. (Vö. Tompa 1954, 142–143; MMNyR II, 115–116.) A finnben a magyar kettős alanynak alanyi participiumos szerkezet felel meg.

Verbum régensként ilyenkor a következő igék állhatnak: *näkyä* 'lát-szik', *näyttää* 'látszik, tűnik', *kuulua* 'hallatszik, hallik', *kuulostaa* 'tűnik, hallatszik', *tuntua* 'érezik, tűnik', *vaikuttaa* 'hat, tűnik' (Hakulinen–Karlsson 1979, 347; Ikola 1974, 26). A szóban forgó szerkezetek mindkét nyelvben érzékelést vagy észlelést jelentő igék mellett állhatnak. A magyar és a finn szerkezet a következő ágrajzzal szemléltethető:

A szerkezetek generálási feltételei azonban jelentősen különböznek is egymástól. A finn participiumos szerkezet mindenképpen mondatszerűbb. A magyar kettős alany nem tud időviszonyt kifejezni a vezérigéhez viszonyítva, az általa kifejezett cselekvés ugyanis mindig egyidejű a vezérigéével. A magyar kettős alannyal tehát nem lehet visszatni például a következő finn szerkezetek időviszonyait: *Melu kuulosti voimistuvan* = *Melu kuulosti voimistuneen*, csak mellékmondatl: 'Úgy hallatszott, hogy erősödik a zaj.'

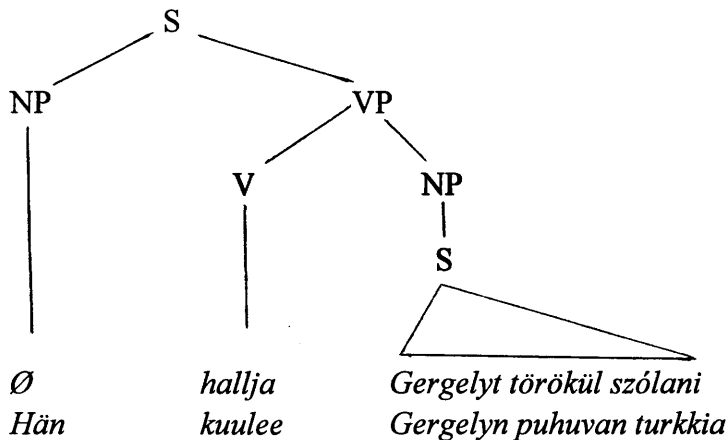
Finn participiumos szerkezet konstruálható még a fentiekén kívül a következő vezérigékkel: *selvitä* 'kiderül', *ilmetä* 'nyilvánvalóvá válik' vagy egyéb más igékkel is (Ikola 1974, 28–29; vö. Hakulinen–Karlsson 1979, 347). Magyarra például lehetetlen lefordítani kettős alannyal ezt a mondatot: *Selvisi puhuvan olevan ulkomaalainen*. 'Kiderült, hogy a beszélő külföldi.'

Fontos szerkezeti különbség az is, hogy a magyar kettős alanyos szerkezetben a vezérigé mindig egyes szám harmadik személyű, mint a fenti példákban. A finn szerkezetben a személyhasználat nincs korlátozva, bármelyik személy használható, pl. *Et näytä uskovan*. 'Úgy látszik, nem hiszed.' *Tästä näytämme olevan samaa mieltä*. 'Úgy tűnik, hogy egyetértünk.' Régen a magyarban is voltak hasonló szerkezetek. Tompa említi cikkében a következő esetet 1821-ből: *...nem hinni látszol* (1954, 142).

A vezérgé harmadik személye a magyarban általában genérikus, általános alanyt fejez ki. A finnben viszont a genérikus 3. személyű vezérgé mellett az alany határozott is lehet, pl. *Liisa kuuluu muuttaneen Ruotsiin*. 'Úgy hírlik, hogy Liisa Svédországba költözött.' Ritkán a magyarban is szóba jöhet az ilyen. Különösképpen akkor van erre lehetőség, ha az infinitívusszal kifejezett szerkezeti állítmány tranzitív, ami egyébként önmagában ritka. Tompa hozza a következő példákat (1954, 141–142): *Kopereczky... a családi képeket látszott nézegetni*. 'K. näytti katselevan perhekuvia.' *Karthon... magát a királyt látszik fenyegetni*. 'K. näyttää uhkaavan itseään kunin-gasta.'

3. A kettős tárgy és a tárgyi participiumos szerkezet

Kettős tárgy használatos a fenti érzékelést és észlelést jelentő igék tranzitív párjaival. Ezek a következők: *lát* 'nähdä', *hall* 'kuulla' és *érez* 'tuntea' (MMNyR II, 151). A finnben ennek megfelelően a *nähdä*, *kuulla* és *tuntea* mellett állhat tárgyi participiumos szerkezet (Ikola 1974, 24–25). Ez a típus a latin accusativus cum infinitívóhoz hasonlít, s több nyelvben megtalálható. A szerkezetek megfelelői a következő ágrajzzal szemléltethetők:

A kettős tárgy használatára – a kettős alanyéhoz hasonlóan – a finn participiumos szerkezettel összevetve az a megszorítás vonatkozik, hogy a magyar szerkezet nem tud idődimenziót kifejezni a

verbum régens viszonylatában. Az összevetett nyelvekben a vezérigét illetően még több különbség észlelhető, mint a kettős alany és az alanyi participium vonatkozásában. A finnben tárgyi participiumos szerkezet használatos a mondat, gondolkodást, akarást, kételkedést stb. jelentő igékkel is (Hakulinen–Karlsson 1979, 351). Másfelől viszont kettős tárgy használatos a magyarban, ha verbum régensként a *hagy* 'antaa, sallia' vagy az *enged* 'sallia, luvata' ige áll (MMNyR II, 151), mint például a fenti példasor utolsó mondatában. A finnben ebben az esetben ún. permisszív szerkezet áll (vö. Ikola 1974, 30–32).

Tárgyi participiumos szerkezet bármely alapmondattípusból alakítható. A participiumos szerkezet igéjére nézve nincs semmilyen korlátozó szabály. Szóba jöhet tranzitív és intranszitiv ige, sőt a létige is mind konkrét, egzisztenciális jelentésében, mind kopulaként. A magyar kettős tárgy infinitivusa csaknem kizárólag intranszitiv lehet. A nyelvtanok példamondatai általában mind intranszitiv igéket tartalmaznak (pl. MMNyR II, 151–152; Benkő–Imre 1972, 116; Bencédy et al. 1988, 272; ld. még Stephanides 1980, 120). A magyar nyelvtudattal megfér a tranzitív ige is, noha rendkívül ritkán. A legtöbb magyar valószínűleg helyesnek ítéli a következő mondatot: *Miklós látta a feleségét autót mosni.* 'Miklós náki vaimonsa pesevän auton.'

A létigés mellékmondatot a magyarban nem lehet kettős tárggyá transzformálni. Így a következő finn tárgyi participiumos szerkezetek csakis mellékmondatként fordíthatók magyarra: *Näen Liisalla olevan varallisuutta. Näen Liisan olevan rikas.* 'Látom, hogy Liisa gazdag.' – A magyar kettős tárgy és a finn tárgyi participiumos szerkezet megfeleléseit a következő táblázat szemlélteti:

Vezérige	MAGYAR FINN	
a) érzékelést, észlelést kifejező igék (verba sentiendi)	+	+
b) beszélést stb. kifejező igék (verba dicendi)	–	+
c) megengedést kifejező igék	+	–

A szerkezet igéje

a) intranszítív	+	+
b) tranzítív	– (+)	+
c) létige	–	+

Tompa, aki a kettős tárgyat behatóan tanulmányozta, a *hagy* és az *enged* igékkel járó infinitivusos szerkezetet olyan célhatározónak értékeli, amely inkább közel áll a tárgyhoz. A szóban forgó szerkezeteknek a magyarban még olyan esetei is vannak, amelyekben a verbum régens a *bocsát* 'päästää, asettaa', *ereszt* 'laskea, päästää', *kényszerít* 'pakottaa', *segít* 'auttaa', *tanít* 'opettaa', pl. *Franciául beszélni tanít (engem)*. 'Hän opettaa minua puhumaan ranskaa.' Ezekben a mondatokban az infinitivus már tisztán határozói szerepű, amely célt fejez ki valamire felkészítést, valamihez hozzászoktatást, valamire kényszerítést, valamire tanítást jelentő ige mellett (1954, 133–134).

A magyarban tehát háromféle accusativus cum infinitivo létezik, amelyek jelentésüket és mondattani szerepüket tekintve különböznek egymástól, de amelyeknek morfoszintaktikai szerkezete azonos. A magyar–finn kontrasztív kutatás azonban meg tudja világítani e szerkezetek különbségeit, mivel mindegyik finn megfelelője más, vagyis a finn a különböző jelentésekhez különböző szerkezeteket kódolt a következő módon:

Vezérige	„Accusativus cum infinitivo”-szerkezet finn megfelelője
1. <i>hall, lát, érez</i>	tárgyi participiumos szerkezet
2. <i>hagy, enged</i>	permisszív mondatpótló szerkezet
3. <i>bocsát, ereszt, tanít</i> stb.	III. infinitivus illativusa + accusativus vagy partitivus

4. Konklúzió

Ebben a tanulmányomban a magyar kettős alany, kettős tárgy és a finn participiumos szerkezetek megfeleléseivel foglalkozom. A cikk része egy nagyobb kutatásnak, amelynek tárgya a magyar és a finn igenévrendszer egésze.

A finn participiumos szerkezet minden értelemben mondatszerűbb, mint a magyar kettős alany és kettős tárgy. Különösen a finn tárgyi participiumos szerkezet helyettesíthet bármilyen alapmondattípust. A szóban forgó magyar szerkezeteknek a finnben csaknem mindig participiumos szerkezet felel meg, fordítva azonban nem: a finn participiumos szerkezeteknek a magyarban csak ritkán felel meg kettős alany, ill. kettős tárgy. A finn participiumos szerkezetet tartalmazó kifejezések közel állnak a latin accusativus cum infinitivo szerkezethez mind a vezérigé, mind az igenévvel képviselt állítmány tulajdonságait illetően. A magyar kettős tárgy ezzel szemben lényegesen más szerkezet, amelynek előfordulási feltételei sokkal korlátozottabbak.

A magyar alanyos szerkezetben mind a vezérigének, mind az infinitivusos szerkezetnek az alanya mindig egyes szám 3. személyű, a finnben minden személy előfordulhat. Továbbá mind az alanyi, mind a tárgyi participiumos szerkezet képes a finnben kifejezni a vezérigéhez viszonyított időrelációt. A magyar kettős alany és kettős tárgy nem tud ilyet kifejezni.

Az igéhez tartozó accusativus és infinitivus kapcsolata a magyarban előfordul célhatározói funkcióban. A finnben a III. infinitivus illativusa felel meg neki accusativusszal vagy partitivusszal. A magyarban az infinitivus a mozgást jelentő igékkal kapcsolatban egyébként is határozói szerepű, amely lehetővé teszi, hogy célhatározói értelemben használják.

Irodalom

- Bencédy József–Fábián Pál–Rácz Endre–Velcsov Mártonné 1988: A mai magyar nyelv. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Benkő Loránd–Imre Samu 1972: The Hungarian Language. Mouton. The Hague–Paris.
- Hakulinen, Auli–Karlsson, Fred 1979: Nykysuomen lauseoppia. SKS. Helsinki.
- Ikola, Osmo 1974: Lauseenvastikeoppia. SKS. Helsinki.
- Krzeszowski, Tomasz P. 1990: Contrasting Languages. Trends in Linguistics 51. Mouton de Gruyter, Berlin–New York.
- MMNyR II: A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan II. Mondattan. (Szerk. Tompa József.) Akadémiai Kiadó. Budapest.
- H. Stephanides Éva 1980: A contrastive study of the English and the Hungarian Infinitive. – Studies in English and Hungarian Contrastive Linguistics (ed. L. Dezső, W. Nemser). Akadémiai Kiadó. Budapest. 93–144.
- Tompa József 1954: „Kettős tárgy” – „kettős alany”? – NyK 56. 129–148.

*

Unkarin ns. *kettős tárgy* ja *kettős alany* -rakenteiden ja suomen partisiippirakenteiden vastaavuudesta

Harri MANTILA

Tässä artikkelissa hahmottelen unkarin *kettős alany* ja *kettős tárgy*-rakenteen ja suomen partisiippirakenteen vastaavuutta. Artikkelin on pieni osa laajempaa tutkimusta, jossa kohteena on koko infinitiivien muotojen järjestelmä unkarissa ja suomessa.

Suomen partisiippirakenne on joka mielessä lausemaisempi kuin unkarin *kettős alany* ja *kettős tárgy* -rakenteet. Erityisesti objektina oleva partisiippirakenne voi suomessa korvata mitä tahansa peruslausetyyppiä. Puheena olevia unkarin rakenteita voikin lähes aina vastata suomessa partisiippirakenne, mutta partisiippirakenteen vastineena unkarissa voi vain harvoin olla *kettős alany* tai *kettős tárgy*. Suomen partisiippirakenteen sisältävät ilmaukset ovat hyvin lähellä klassista latinan *accusativus cum infinitivo* -rakennetta sekä hallitsevan verbin että upotteen verbin ominaisuuksien puolesta.